

הכוח: על ידי הרמטכ"ל בסיוע אגפי המטה שלו – ובעיקר המבצעים, האסטרטגיה והתכנון – ומול מומחי התוכן האופרטיביים ובראשם חיל האוויר.

לאחר הפתיחה סוקר הספר את התחנות העיקריות בהתפתחות ובהשתנות של חיל האוויר – מגיבוש מבצע מוקד¹ דרך ההתמודדות עם האתגר של טילי קרקע-אוויר (טק"א) במלחמת יום הכיפורים ובמבצע שלום הגליל, המעבר מלחימה בצבאות סדירים ללחימה בארגונים תת-מדינתיים, הקמת המערכים של כלי הטיס הבלתי מאוישים וההגנה האווירית, המעבר ללוחמה רשתית, ועד עידן המערכה בין המלחמות (מב"ם) ושיתופי הפעולה הבינלאומיים.

הספר ענייני, מכיר במורכבות הדברים ואינו חותר ללמד סנגוריה או קטגוריה על חיל האוויר. את הדרך לכישלון ההתמודדות עם תותחי הנ"מ והטק"א במלחמת יום הכיפורים, למשל, הוא אינו מנתח רק בחוכמת הבדיעבד אלא גם מתוך הפרספקטיבה של המפקדה שהכינה בזמנה את חיל האוויר למלחמה. המחבר מחדש לקוראיו וסוקר כיצד רכיבים מתוך המענה שהכין חיל האוויר לאיום הטק"א הופעלו בהצלחה, ולו חלקית, בשלבים המאוחרים של מלחמת יום הכיפורים. למשל, כיצד הפעלה משולבת של כלי טיס בלתי מאויש, מוץ² לוחמה אלקטרונית (ל"א) מסיבית וטילי 'אגרוף'³ ב-22 באוקטובר 1973 הניבה השמדה של חמש סוללות טק"א, וזאת מבלי לאבד אף מטוס (עמ' 108). סקירה זו מותירה שאלה פתוחה – האם התוכניות שהכינה מפקדת חיל האוויר היו מסוגלות להניב תוצאה מוצלחת יותר אילו נוהלו אירועי ה-6 באוקטובר 1973 באופן סדור ועקבי, וללא החלפה תכופה של זירות ומשימות.

המחבר מרחיב בניתוח כמה מהמתחים המגדירים את הפעלת חיל האוויר בעבר אך גם כיום, ואשר אמורים להעסיק את ההנהגה הנוכחית של חיל האוויר.

המחבר מרחיב בניתוח כמה מהמתחים המגדירים את הפעלת חיל האוויר בעבר אך גם כיום, ואשר אמורים להעסיק את ההנהגה הנוכחית של חיל האוויר. מתח ראשון הוא בין ההכרח להכין את המלחמה מראש ובין הצורך להסתגל לנסיבות המשתנות ולעיתים המפתיעות של מלחמה. אחד ממפתחות ההצלחה של חיל האוויר טמון בהכנות בשנים שקודמות למלחמה: הגדרה נכונה של האתגר העתידי, פיתוח תפיסה מתאימה של מענה לאתגר, פיתוח תורת הלחימה, פיתוח אמצעי לחימה וכמובן שנים של אימונים. הצורך בהכנה מוקדמת רק מתחדד בעידן שבו חיל האוויר מתעתד לתקוף אלפי

מפקדת חיל האוויר

רון טירה

חוקר עצמאי

שם הספר: **מפקדת חיל האוויר – תהליכי בניין הכוח ופיתוח התוכניות להפעלתו**

מאת: תת-אלוף (מיל') ד"ר מאיר פינקל

הוצאה: מודן הוצאה לאור, משרד הביטחון –

ההוצאה לאור

שנה: 2022

מס' עמודים: 272

ספרו של תת-אלוף (מיל') ד"ר מאיר פינקל **מפקדת חיל האוויר – תהליכי בניין הכוח ופיתוח התוכניות להפעלתו** מעניק תרומה ייחודית לקוראיו. בעוד מרבית הספרות העוסקת בחיל האוויר מתמקדת בסיפור אישי, במורשת קרב או בניתוח אירוע מסוים, ספרו של פינקל מספק מבט רחב על פעולת חיל האוויר הן כמערכת של בניין כוח, תכנון וביצוע והן לאורך השנים.

הספר נפתח בסקירת האופי התרבותי הייחודי של מפקדת חיל האוויר ונוגע ביחסי הגומלין שלה עם המטה הכללי, ובכך הוא משלים את התמונה המצטיירת משני ספריו הקודמים של פינקל, על הרמטכ"ל ועל הרמטכ"ל. הטריטוריה מציגה תמונה שלמה על הדרך שבה מתקבלות ההחלטות בצה"ל ועל אופן הפעלת

בין היתר בדיסוננס המתואר על ידי פינקל בתום מלחמת לבנון השנייה, כאשר חיל האוויר "מנצח" בעוד צה"ל יוצא "חבול" (עמ' 48-49). ואכן, חיל האוויר יצא שבע רצון מאחדות מן המערכות האחרונות, מאחר שביצוע התוכנית הטקטית היה מצוין ותוך אי־הדגשת התפוקה האסטרטגיה הנמוכה של אותה תוכנית. במידת מה המטכ"ל מעודד דיסוננס זה, שכן במערכות המוגבלות המטכ"ל נוהג כמעין מפקד מערכה בפועל ונוטה לדבר עם חיל האוויר בשפה של רשימת מטרות לתקיפה. גם מערכות המידע החדשות יוצרות את הרושם השגוי שניתן לנהל את האש מהמטכ"ל. לכן חיל האוויר נוטה לבחון את ביצועיו העצמיים באותה שפה – האם הפצצות פגעו בנקודת הציון (נ"צ), בזמ"מ⁶ ועם מרעום מתאים – במקום בשפת התפוקה האסטרטגית. תקיפת מנהרות הלחימה של חמאס במבצע שומר החומות היא רק הדוגמה האחרונה לכך.

דבר זה בולט גם במב"ם, כאשר המחבר מתאר את המצוינות הטקטית של חיל האוויר, הגמישות, הקצב המהיר ולעיתים הטיסה בלב מערך ההגנה האווירית הסורי הצפוף. ואולם במבחן התפוקה האסטרטגית חזבאללה הצליח בסופו של דבר לרכוש לפחות חלק מהיכולות שהמב"ם נועד למנוע ממנו, כמו למשל הקמת מערכי נשק מדויק וטק"א. אם חיל האוויר מעוניין להצטיין לא רק במבחן התשומה הטקטית אלא גם במבחן התפוקה האסטרטגית, עליו לחזק את יכולות התכנון והניהול המערכתי שיגשרו בין שני המבחנים הללו, ולהתעקש מול המטכ"ל על קיומה של "קומה מערכתית" בחיל האוויר. ניהול פרטני אינו הצורה המיטבית להפעלה מטכ"לית של כוח אווירי, ומפקדת חיל האוויר צריכה לבצע עבודת מטה שתבטיח קוהרנטיות בין התכלית האסטרטגית, מחיר המלחמה המאושר על ידי מקבל ההחלטות והתוכנית האווירית המערכתית. חיל האוויר אינו אמור לעסוק רק בשאלה הטקטית "כיצד עושים" אלא גם בשאלה המערכתית "מה עושים".

מתח שלישי המתואר על ידי פינקל הוא בין האתוס ההתקפי של חיל האוויר לבין הוספת רגל ההגנה לתפיסת הביטחון של ישראל, הבאה לידי ביטוי במשקל ההולך וגדל של מערך ההגנה האווירית. מלכתחילה חיל האוויר לא רצה בטילי קרקע־אוויר נגד מטוסים או רקטות ודגל במענה ההתקפי והוורסטיילי לאיומים אלה. פינקל מתאר כיצד נכפו על חיל האוויר טילי ההוק, החץ, הפטריוט וכיפת ברזל, בעוד החיל חושש הן לתקציב ההצטיידות בנשק התקפי והן למעמד הדוקטרינה ההתקפית. ואולם בסופו של דבר, מפקדת חיל האוויר הכירה בערכו ובחיוניותו של מערך ההגנה האווירית ואף העניקה לו עדיפות גבוהה בהקצאת משאבי אנוש ומשאבים כספיים.

מטרות ביממת לחימה, שכן מפקדת חיל האוויר אינה מסוגלת "לייצר" מספר כזה של מטרות בזמן אמת, וגודלו ואיכותו של בנק המטרות המוכן לפני המלחמה חיוניים להצלחה של הפעלת הכוח בלחימה.

ספרו של פינקל מספק תרומה חדשה ונרחבת להבנת חיל האוויר.

ואולם בכך טמונים גם סיכונים רבים, וייתכן שהנחות העבודה של התוכנית לא יתקיימו: המלחמה עלולה להתגלות כשונה מהמתוכנן. קיים סיכון לא־הבנה נכונה של האתגר העתידי או לקושי ביישום התוכנית שהוכנה מראש, בשל ההקשר והאילוצים הייחודיים של המלחמה שבסופו של דבר פורצת. לדוגמה, המחבר מצטט אמירה של מפקד חיל האוויר לשעבר אלוף (מיל) אמיר אשל בעניין המלחמה העתידיה בחזבאללה: "בתים שגרים בהם אזרחים ייפגעו וההיקפים יהיו עצומים" (עמ' 212-213). אך כמו במקרה של המכה המקדימה במלחמת יום הכיפורים (עמ' 92), האילוץ המדיני עלול לא לאפשר זאת.

המחבר גם מציג את הטענה ש"מצב הצבירה" של האויב עלול להיות שונה מזה שבתכנון המוקדם, ושתהליך המעבר של האויב משגרה לחירום עלול להביא להפעלה לא יעילה של התוכנית. דברים אלה מחייבים את חיל האוויר לפתיחות מחשבתית בעת אפיון האתגר העתידי, להזמין ביקורת על תפיסות ולעודד הקמת "צוות אדום" ופורומי חשיבה. כמו כן, בעת שמתרחשת הידרדרות העלולה להוביל למלחמה, על מפקדת חיל האוויר להיות קשובה לנסיבות הייחודיות שלה ולזהות פערים בין הנחות היסוד לתכנון ובין ההקשר המתגבש בזמן אמת.

מתח שני שפינקל מתאר הוא בין היותו של חיל האוויר אמון על "תשומות טקטיות" ובין שאיפתו להיות אמון גם על "תפוקות אסטרטגיות". המחבר מטיב לתאר את חיל האוויר כארגון מעשי שבו המטה "קרוב" לשדה, ואשר מצטיין בטכנו־מבצעים. בהתאם, מהלך הפתיחה העוצמתי בנוסח מבצע מוקד הפך לטענת פינקל לאתוס בחיל האוויר, והוא שואף לבצע מהלך כזה בכל עימות. מאפיינים אלה ממקדים את התכנון של חיל האוויר ברמה הטקטית ובשלב הפתיחה.

מנגד, המחבר מתאר כיצד הצלחת המערכה מהאוויר במלחמת קוסובו, ה־RMA⁵, והזינוק בהישג האפשרי כתוצאה מכניסת האש האווירית המדויקת, לצד קבלת האחריות על חלק מתת־המערכות המתנהלות במסגרת המב"ם, עוררו את השאיפה שחיל האוויר יהיה יותר מ"קבלן פיצוצים". מתח זה אינו פתור והוא מתבטא

אלוף־משנה (מיל") רון טירה משרת במילואים בתחום תכנון המערכה של חיל האוויר. הוא חבר בצוות המערכת המייעצת של Military Strategy Magazine ופרסם שורה של ספרים, מחקרים ומאמרים במכון למחקרי ביטחון לאומי, מכון הובר באוניברסיטת סטנפורד, Institut Français des Relations Internationales הצרפתי, War on the Rocks ועוד. ron@milestones.co.il

מקורות

בר־יוסף, א' (2021). **מלחמה משלו – חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים**. כנרת זמורה־ביתן.

הערות

- 1 המבצע לתקיפת שדות התעופה המצריים שפתח את מלחמת ששת הימים.
- 2 אמצעי שיבוש או הטעיית מכ"ם.
- 3 טיל המתבית על הקרינה של מכ"ם ההגנה האווירית.
- 4 צוות שאינו מעורב בגיבוש התוכנית, ומטרתו לבחון את הנחות היסוד הגלויות והסמויות שלה, וכן לגלות סתירות פנימיות ופגמים בתוכנית.
- 5 Revolution in Military Affairs – תפיסה הטוענת שהחיבור בין טכנולוגיות חדשות בתחומי הסנסורים, הנשק המדויק ועיבוד המידע והתקשורת מאפשרת צורת לחימה חדשה ויעילה הרבה יותר.
- 6 זמן מעל מטרה, הזמן שבו התקיפה מתוכננת להתבצע.

עם זאת, התפתחות האיום מחייבת את המשך פיתוחו של מערך ההגנה האווירית. הצטיידות חזבאללה ואיראן בנשק מדויק מעלה במדרגה שלמה את האיום על ישראל, והיא עלולה לאיים על הרציפות התפקודית של צה"ל והעורף האזרחי ולגרום נזק במיליארדי דולרים. הצטיידות של איראן וחזבאללה בטילי שיוט ובכלי טיס בלתי מאוישים תוקפים מגוונת את פרופיל האיום על ישראל – כלי נשק אלה עלולים לחדור לשטח ישראל בגובה נמוך ומכל כיוון. כמו במקרים של טיל ה־SA-6 לפני מלחמת יום הכיפורים והרקטות קצרות הטווח לפני מלחמת לבנון השנייה הנסקרים בספר, קיימת סכנה של הכרת איום הנשק המדויק וטילי השיוט מהבחינה הטכנית, אך אי־הפנמת משמעותו המערכתית. ואכן, התפתחות האיום מחייבת להמשיך לפתח את מענה ההגנה האווירית האינטגרטיבי, ועל מנת למנוע הפתעה מענה זה צריך להיות זמין גם בשגרה.

ספרו של פינקל מספק תרומה חדשה ונרחבת להבנת חיל האוויר. ספרים כמו 'מלחמה משלו' (בר־יוסף, 2021) מנתחים אירוע בודד בנקודת זמן אחת, ותוך התבססות על מידע ותובנות חלקיות. אולם קשה מאוד להבין אירוע כמו מלחמת יום הכיפורים, מושא 'מלחמה משלו', בלי הפרספקטיבה של התרבות הארגונית, ההתפתחות התפיסתית במהלך העשורים שקדמו למלחמה, בניין הכוח לאורך השנים, תוכניות המלחמה והדינמיקה עם המטכ"ל, ובכך תרומתו של פינקל בספר זה ייחודית.